

УДК 336:657.422.4

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ: ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

*Сиротюк Г.В. к.е.н., доцент, Петришин Л.П. к.е.н., доцент
Львівський національний аграрний університет*

У статті висвітлено основні класифікаційні ознаки фінансових інструментів у взаємозв'язку з показниками фінансової звітності. Проведено аналіз категорій фінансових інструментів. Досліджено питання оцінки та відображення у фінансовій звітності операцій з фінансовими інструментами. Доповнено класифікацію похідних фінансових інструментів для потреб бухгалтерського обліку і контролю.

Ключові слова: *фінансові інструменти, фінансовий ринок, класифікація, похідні фінансові інструменти, деривативи.*

Постановка проблеми. Ринок фінансових інструментів досить різноманітний у міжнародній практиці. Значна частина доходів закордонних підприємств отримується саме за рахунок їх використання. Для вітчизняної практики поняття фінансових інструментів є новим, а їх ринок не досить розвинений. Не поширеними є й операції з фінансовими інструментами. Це накладає негативний відбиток на ділову активність суб'єктів ринку, знижує швидкість обертання фінансових потоків. Для правильного відображення фінансових інструментів у фінансовому обліку і звітності існує необхідність дослідження питань, пов'язаних з їх класифікаційними ознаками, видами та оцінкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні засади розробки фінансових інструментів і особливості їх застосування досліджуються зарубіжними вченими і потребують осмислення та адаптації зарубіжного досвіду до реалій в Україні. Серед вчених-економістів за кордоном питання фінансових інструментів досліджували Ф. Блек, Л. Галітц, В. Бансала, Р. Колб та інші автори. В Україні дослідженням фінансових ринків та розробкою необхідних заходів щодо становлення ринку фінансових інструментів займаються О. Береславська, І. Бланк, Б. Луців, В. Ходатківська, Л. Примостка, О. Сохацька та інші.

В наукових працях проводиться аналіз впливу зовнішніх чинників на характеристики фінансових інструментів (часові характеристики та характеристики доходності), оцінюється фінансовий інструментарій за різновидами інструментів. Проте, потребують більш досконалого дослідження питання оцінки загального стану обігу фінансових інструментів, їх класифікації для потреб бухгалтерського обліку і контролю.

Мета дослідження. Метою статті є висвітлення класифікаційних ознак та видів фінансових інструментів задля усунення невизначеності в бухгалтерському обліку.

Виклад основного матеріалу. На фінансовому ринку України фінансові інструменти не знайшли широкого впровадження. Однією з основних причин є відсутність у нашій державі досконалого законодавства, яке регулювало б операції з фінансовими інструментами, що спонукає до впровадження змін у законодавстві країни, враховуючи міжнародні стандарти.

Основні методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інструменти викладені в Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання» та 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». Проте, у них не визначено формату інформації, яку потрібно розкривати та її місце у фінансових звітах. Інформація про визнані фінансові інструменти подається окремим рядком в основній частині балансу, а про невизнані – у Примітках або додаткових таблицях, які не є складовою фінансових звітів і являють собою коментар до них.

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
«Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку агропромислового
виробництва України в контексті інтеграції у світову економіку»**

В Україні, базуючись на міжнародних стандартах, було розроблено та затверджено П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». Однак складність і не зрозумілість даного стандарту призвело до повного його ігнорування у практичній діяльності підприємств. Фінансові інструменти не знаходять відображення у статтях фінансової звітності, що викликано проблемою їх класифікації та оцінки.

Відмінністю МСБО від П(С)БО 13 є те, що в них похідні фінансові інструменти не виокремлюють, вони входять до складу фінансових активів підприємства. Згідно §11 МСБО 32 до фінансових активів належать: грошові кошти; пайові інструменти інших компаній, що утримуються на балансі компанії; договори, що дають право на отримання грошових коштів чи інших фінансових активів від іншої компанії та на обмін фінансових активів чи фінансових зобов'язань з іншою компанією на потенційно вигідних для цієї компанії умовах; договір, виконати який компанія повинна наданням іншій стороні власних пайових інструментів і який при цьому є непохідним інструментом, за яким у компанії може виникнути обов'язок отримати змінну кількість власних пайових інструментів [6].

На рис. 1 наведемо класифікаційні категорії фінансових інструментів, для яких Міжнародні стандарти фінансової звітності встановлюють правила оцінки в обліку.

Підприємству доцільно визнавати фінансовий актив або зобов'язання у Звіті про фінансові результати тільки тоді, коли вона стає стороною договірних положень інструменту. При початковому визнанні фінансові активи і зобов'язання оцінюються за справедливою вартістю.

Вітчизняні П(С)БО не розкривають вимог щодо відображення у фінансовій звітності операцій з фінансовими інструментами. Більш того, фінансові інструменти відносяться до групи «Контрактні зобов'язання», облік яких, відповідно до Інструкції «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій», ведеться на рахунку класу 0 «Позабалансові рахунки», а саме 03 «Контрактні зобов'язання» із відкриттям аналітичних рахунків за їх видами. При цьому поза балансом відображається лише вартість контракту, а будь-які зміни цієї вартості впливають на розмір доходів та витрат суб'єкта господарювання.

Варто відмітити, що у П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» зазначається, що збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інструментів, які не є об'єктом хеджування та оцінюються за справедливою вартістю, визнається іншими доходами або іншими витратами, що свідчить про їх відображення у Звіті про фінансові результати підприємства [5].

СЕКЦІЯ 2
«Інновації в економіці та менеджменті:
аналіз проблем і стратегія розвитку»»

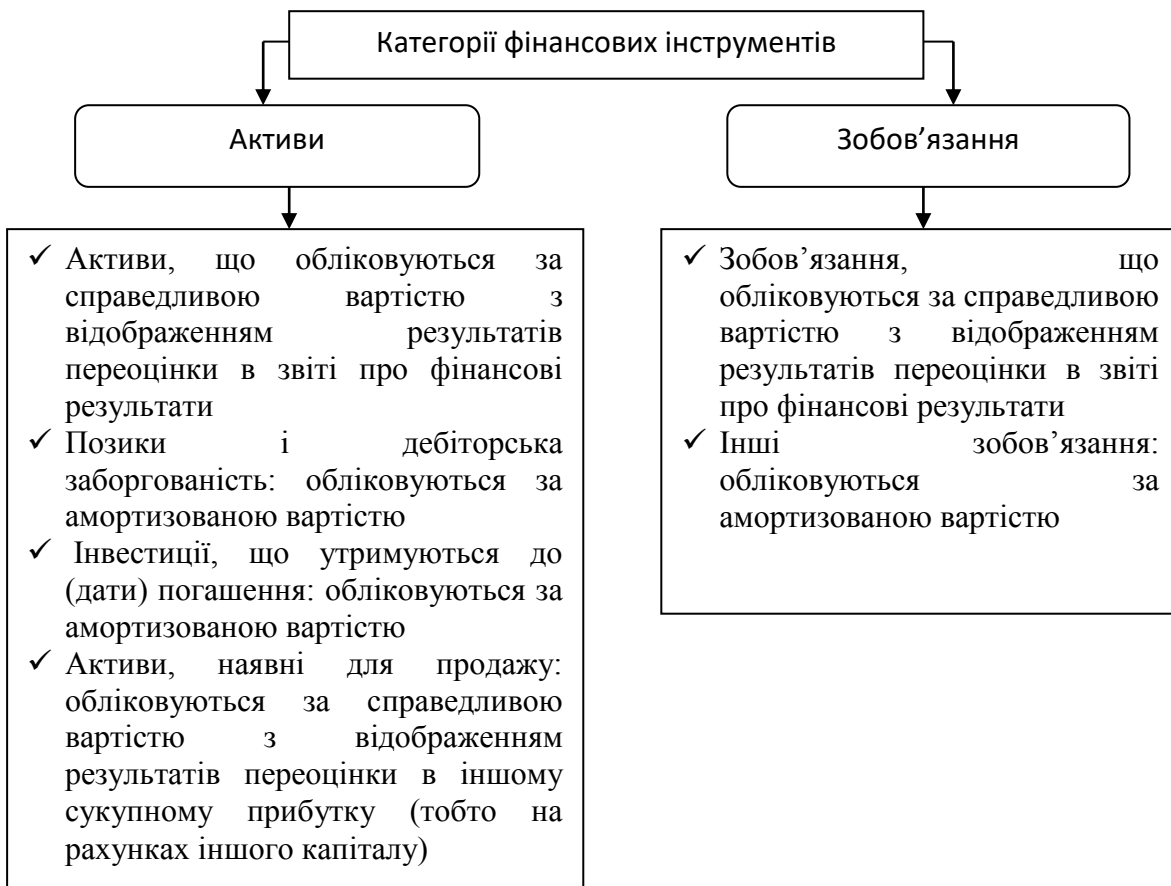

Рис. 1. Категорії фінансових інструментів

Постійна інноваційна діяльність на фінансовому ринку призводить до появи форм і видів фінансових інструментів. Якщо розглядати категорію «фінансовий інструмент» з точки зору функціонування власне фінансового ринку, то слід відмітити певні особливості щодо її тлумачення та класифікації. Так, за визначенням вітчизняних науковців В. Ходаківської та О. Данілова, фінансові інструменти - це різноманітні фінансові документи, які обертаються на ринку, мають грошову вартість і за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку [9].

У п. 45 МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» надається класифікація фінансових активів залежно від мети кінцевого призначення, зокрема вони класифікуються на чотири категорії з відображенням у балансі [7]: фінансові активи за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку; інвестиції, утримувані до їх погашення; позика та дебіторська заборгованість; фінансові активи, доступні для продажу.

Розглянемо класифікаційні ознаки та види фінансових інструментів, що їм відповідають і є, на нашу думку, найважливішими (рис. 2).

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
«Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку агропромислового
виробництва України в контексті інтеграції у світову економіку»**

Рис. 2. Класифікація фінансових інструментів

Погоджуємось з пропозицією Власенка М.О. використовувати ще одну класифікаційну категорію «за формою, в якій існують фінансові інструменти» [1, с. 54].

За окремими сегментами фінансового ринку розрізняють такі інструменти, що їх обслуговують:

- інструменти грошового ринку та ринку позикових капіталів, до яких належать гроші, грошові сурогати, розрахункові документи, цінні папери;
- інструменти ринку цінних паперів – різноманітні цінні папери, що обертаються на цьому ринку;
- інструменти валютного ринку серед яких вирізняють іноземну валюту, розрахункові валютні документи, а також окремі види цінних паперів, що обслуговують цей ринок;
- інструменти страхового ринку – страхові послуги, котрі пропонуються на продаж (страхові продукти), а також розрахункові документи й окремі види цінних паперів, що обслуговують цей ринок;
- інструменти ринку золота (срібла, платини) та дорогоцінного каміння. До них належать зазначені види цінних металів та каменів, які купують з метою формування фінансових резервів і тезаврації, а також розрахункові документи й цінні папери, що обслуговують цей ринок;
- інструменти ринку нерухомості – цінні папери та документи, що засвідчують право власності на той чи інший вид нерухомості.

З 1 січня 2013 р. вступив в силу Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів» №5519-VI. Цими змінами до ПКУ передбачається створення нового фінансового інструменту – фінансового векселя, який на відміну від звичайних векселів є емісійним цінним папером і випускається в бездокументарній формі.

Згідно п/п 14.1.176-1 фінансовий вексель – це цінний папір, що посвідчує зобов'язання банківської установи, у тому числі центральний орган виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, які випускаються в бездокументарній формі з метою оформлення наявної заборгованості, у тому числі Державного бюджету України [4].

На фінансовому ринку України більш широкого застосування набули операції з первинними фінансовими інструментами, тоді як застосування в українській практиці похідних фінансових інструментів є інновацією. Тому докладніше зупинимось саме на похідних фінансових інструментах, які ще називають деривативами, оскільки їх вартість похідна від вартості базових інструментів, покладених в основу угоди. Вони є одними з найбільш дієвих засобів мінімізації ризиків.

Під похідними фінансовими інструментами необхідно розуміти контракти, які укладаються для перерозподілу фінансових ризиків і передбачають попередню фіксацію всіх умов проведення в майбутньому певної операції (купівлі, продажу, обміну, емісії) з інструментом, який є предметом угоди.

Щодо класифікації похідних фінансових інструментів, то вони, поділяються на біржові строкові контракти (опціони, ф'ючерси), позабіржові строкові контракти (форварди, свопи) та похідні цінні папери.

Гоффе В. В. пропонує класифікацію деривативів залежно від особливостей хеджування поділити на три великі класи: лінійні синтетичні цінні папери (кошик активів, спред); залежні від часу безумовні деривативи (лінійні або квазілінійні, нелінійні); нелінійні вимоги, залежні від обставин (опціони та іпотечні деривативи) [2, с.9].

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
«Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку агропромислового
виробництва України в контексті інтеграції у світову економіку»**

Узагальненою і науково обґрунтованою, на наш погляд, є класифікація похідних фінансових інструментів для потреб бухгалтерського обліку та контролю запропонована Здреником В.С., який поділяє похідні фінансові інструменти: за базовим активом, за властивостями та за місцем укладання угоди [3, с. 7].

Розглянуті класифікації похідних фінансових інструментів не можна назвати вичерпними оскільки вони не враховують всіх класифікаційних ознак, особливо це стосується оцінки деривативів та терміну їх використання (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація похідних фінансових інструментів для потреб бухгалтерського обліку та контролю

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види	Значення для бухгалтерського обліку і контролю
1	За базовим активом, покладеним в основу угоди	✓ Фондові ✓ Товарні ✓ Валютні ✓ Кредитні	Для визначення рахунків, на яких потрібно відобразити базовий актив похідного фінансового інструменту
2	За місцем здійснення операції	✓ Біржові інструменти ✓ Позабіржові інструменти	Для здійснення посиленого контролю за позабіржовими інструментами, за якими є найбільші ризики
3	За метою здійснення операції	✓ Інструменти хеджування ✓ Інструменти спекуляції ✓ Арбітражні деривативи	Для правильного облікового відображення результатів хеджування та спекуляції
4	За способом оцінки	✓ Оцінені за біржовим курсом ✓ Оцінені за біржовим курсом або на основі математичних моделей ✓ Оцінені за аналогічною угодою або на основі математичних моделей	Для правильності вибору оцінки похідного фінансового інструменту
5	За терміном виконання операцій	✓ Короткотермінові деривативи ✓ Середньотермінові деривативи ✓ Довготермінові деривативи	Для правильного відображення в обліку та звітності

Наведена нами класифікація похідних фінансових інструментів відображає усі основні моменти визнання, оцінки та обліку деривативів, що дозволить сформувати єдиний підхід до побудови методики бухгалтерського обліку та контролю деривативів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, чинне на сьогодні П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» щодо визнання, класифікації та оцінки фінансових інструментів відстає від їх ринку. В Україні відсутній повний спектр фінансових інструментів, притаманний розвинутих країнам: незавершено формування

повноцінної нормативно-правової бази для випуску та обігу похідних фінансових інструментів та деяких видів цінних паперів; цінні папери, що перебувають в обігу на фондовому ринку, не підкріплені належними механізмами хеджування ризиків інвесторів, що застосовуються у світовій практиці; передбачені законодавством види цінних паперів не доведені до рівня деталізації їх характеристик, передбачених міжнародними стандартами класифікації фінансових інструментів тощо.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у спрямуванні формулювання єдиного підходу організації і методики бухгалтерського обліку та удосконалення нормативної бази щодо фінансових інструментів. Також буде приділена увага фінансовим ризикам, які притаманні операціям з фінансовими інструментами.

Список літератури:

1. Власенко М.О. Понятійні та сутнісні характеристики світового фінансового ринку / М. О. Власенко // Бізнес-інформ. – 2013. - № 3. – С. 52-57.
2. Гоффе В. В. Ринок деривативів: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В. В. Гоффе. – К., 2005. – 23 с.
3. Здрик В.С. «Бухгалтерський облік і контроль операцій з похідними фінансовими інструментами»: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2010. – 20 с.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів : Закон України від 06.12.2012 р. №5519-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua>
5. Фінансові інструменти : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №13, затверджене наказом Міністерства фінансів України №559 від 30.11.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Фінансові інструменти: представлення інформації : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку №32 / Веб-сайт Мін фіну України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
7. Фінансові інструменти: визнання та оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку №39 / Веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
8. Фінансові інструменти: розкриття : Міжнародний стандарт фінансової звітності №7 / Веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
9. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / В. П. Ходаківська, О. Д. Данілов. - Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. - 501 с.

ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ: ВИДЫ И КЛАССИФИКАЦИЯ

Сиротюк А.В., Петришин Л.П.

В статье отражены основные классификационные характеристики финансовых инструментов во взаимосвязи с показателями финансовой отчетности. Проведен анализ категорий финансовых инструментов. Исследованы вопросы оценки и отражения в финансовой отчетности операций с финансовыми инструментами. Дополнена классификация производных финансовых инструментов для нужд бухгалтерского учета и контроля

Ключевые слова: *финансовые инструменты, финансовый рынок, классификация, производные финансовые инструменты, деривативы.*

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
«Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку агропромислового
виробництва України в контексті інтеграції у світову економіку»**

FINANCIAL INSTRUMENTS: TYPES AND CLASSIFICATION

Syrotyuk A., Petryshyn L.

The key features of classification of financial instruments in conjunction with those financial statements highlight in the article. The analysis of the categories of financial instruments. The issue of valuation and disclosures in the financial statements of transactions in financial instruments. Supplemented classification of derivative financial instruments for the purposes of accounting and control.

Key words: financial instruments, financial market, classification, derivative financial instruments, derivatives.